

Ганна ІВАНЮК,

orcid.org/0000-0001-7758-5121

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки та психології
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) h.ivaniuk@kubg.edu.ua*

Яна МАТЮШИНЕЦЬ,

orcid.org/0000-0001-7536-4384

*аспірантка,
викладач кафедри педагогіки та психології
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) y.matiushynets@kubg.edu.ua*

АКТУАЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАКТИК ТИМОФІЯ ЛУБЕНЦЯ ПРО РОЗВИВАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ ДІТЕЙ У КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті висвітлено актуальність педагогічної спадщини Тимофія Григоровича Лубенця (1855–1936 роки) у контексті реалізації продуктивних ідей у сучасному освітньому просторі України. Означено суголосність поглядів Тимофія Григоровича з концептуальними ідеями Нової української школи. Проаналізовано прогресивні педагогічні ідеї педагога, що висвітлені в багатьох працях, зокрема у власноруч укладеному Щоденнику дослідної трудової школи в Пуці-Водиці. Обґрунтовано досвід діяльності дослідної трудової школи, визначено основні напрями її діяльності, що реалізувались у єдності з навколишнім середовищем, живою природою, опорою на реальне життя, з використанням навчального матеріалу, що відповідав нахилам і потребам вихованців. Розкрито сутність трудового підходу в дослідній трудовій школі в Пуці-Водиці, з'ясовано місце ручної праці в навчанні, вихованні та розвиткові дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, її вплив на формування почуттів і творчих здібностей дітей.

Проаналізовано погляди Тимофія Лубенця щодо необхідності реалізації наступності дитячого садка і школи в підготовці дитини до школи, упровадження інтегрованих занять і уроків у навчальний процес дитячого садка і школи, значення наочного методу навчання для розвитку уяви в дітей, морального виховання та формування патріотичних почуттів у вихованців. Узагальнено підходи щодо підбору іграшок для дітей дошкільного віку та їхньої ролі у створенні середовища для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. З'ясовано значення екскурсій та спостережень у природі в навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Висвітлено авторську періодизацію розвитку пізнавального інтересу в ігровій діяльності дітей, значення ролі педагогічного супроводу в їхній ігровій діяльності. Проаналізовано роботи Тимофія Григоровича Лубенця для вихованців та педагогів щодо актуальних проблем навчання, виховання і розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Доведено суголосність ідей про розвивальне середовище для дітей у руслі поступу Нової української школи.

Ключові слова: *Тимофій Лубенець, розвивальне середовище, дитяча іграшка, дитячий садок, ручна праця, трудова школа, дослідна трудова школа, Нова українська школа.*

Hanna IVANIUK,

orcid.org/0000-0001-7758-5121

*Doctor of Science in Pedagogy, Professor,
Head of the Department of Pedagogy and Psychology
of Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) h.ivaniuk@kubg.edu.ua*

Yana MATIUSHYNETS,

orcid.org/0000-0001-7536-4384

*Graduate Student, Lecturer at the Department of Pedagogy and Psychology
of Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) y.matiushynets@kubg.edu.ua*

THE RELEVANCE OF TIMOTHY LUBENETS PEDAGOGICAL EXPERIENCE ABOUT THE DEVELOPMENT ENVIRONMENT FOR THE FORMATION OF A NEW UKRAINIAN SCHOOL

The article highlights the relevance of the pedagogical heritage of Timofei Grigoryevich Lubenets (1855–1936) in the context of their implementation in the modern educational space of preschool education institutions and primary schools. The consonance of the views of Timofey Grigoryevich with the competencies of students of the New Ukrainian

School and their influence on the development of the personality of the child is noted. The progressive pedagogical ideas of the teacher are analyzed, reflected in many works, in particular, they are highlighted in the diary of the Research Labor School in Pushcha-Voditsa. The experience of the Research Labor School's activity is substantiated and the main directions of this school's activities, realized in unity with surrounding subjects, based on real life, are determined by living nature, and the training material should correspond to the inclinations and needs of the pupils. The significance of the labor approach in the Experimental Labor School in Pushcha-Voditsa is revealed and the place of manual labor in the education and upbringing of children of preschool and primary school age is clarified, it develops a sense and creative abilities, meets their interests.

The views of Timofei Lubenets about the need to implement the continuity of kindergarten and school in preparing a child for school, the introduction of integrated classes and lessons in the educational process of kindergarten and school, the value of the visual teaching method for the development of imagination in children, moral education and the formation of patriotic feelings among pupils are analyzed.

The approaches to the selection of toys for preschool children and their role in creating an environment for preschool and primary school children are summarized. The significance of excursions and observations in nature in the education of children of preschool and primary school age is clarified. The periodization of the development of cognitive interest in the play activities of children and the importance of the role of an adult in play activities are analyzed. The work of Timofei Lubenets for pupils and teachers on topical issues of training, education and development of children of preschool and primary school age is analyzed. Considerable attention is paid to the importance of the native language in the classroom for the awareness of the national identity of the pupils.

Key words: Timothy Lubenets, developing environment, children's toy, Kindergarten, manual labor, labor school, research labor school, New Ukrainian school.

Постановка проблеми. Шляхи реформування національної системи освіти в Україні завжди були предметом пошуків науковців, адже кожна нова ідея, що працює на вдосконалення освіти, має свою історичну основу і спирається на досвід педагогів минулого. У руслі концепції Нової української школи вагомими є ідеї про значущість освітнього середовища (освітній простір) для розвитку фізичного, інтелектуального, психічного потенціалу кожної дитини. Вона конкретизується у провідній меті нової школи – розвитку патріотичної, рішучої та інноваційної особистості на засадах людяності (Концепція НУШ, 2016: 5–6.). У структурі неперервної освіти України початкова школа, за збереження наступності з дошкільним дитинством, забезпечує становлення і розвиток особистості та її підготовку до життя.

Нинішні трансформації в освітній галузі актуалізують ґрунтовне студіювання й осмислення українського історико-педагогічного досвіду. Особливий інтерес у цьому контексті становить педагогічний доробок Тимофія Лубенця (1855–1936 рр.) щодо особливостей організації середовища для навчання, виховання і розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у трудовій школі (1919–1924 рр.).

Аналіз досліджень. Студіювання означеної проблематики дало змогу з'ясувати, що окремі аспекти педагогічної діяльності та творчого доробку Тимофія Григоровича Лубенця є предметом досліджень сучасних українських науковців. Так, Є. Антипіним висвітлено ідеї дитиноцентризму в педагогічних поглядах Т. Лубенця (Антипін, 2015); О. Венгловською проаналізовано педагогічне просвітництво в діяльності Т. Лубенця (Венгловська, 2015); Т. Куліш у статті

презентовано результати власної історико-педагогічної розвідки щодо діяльності подружжя Лубенців у Київській дослідній трудовій школі (Куліш, 2008). Регіональні аспекти педагогічної діяльності Т. Лубенця, а саме внесок педагога в розвиток початкової освіти на Чернігівщині, розкрила І. Лисенко (Лисенко, 2008). Тогочасна інноваційна науково-педагогічна думка Т. Лубенця в контексті сучасної шкільної освіти є предметом наукового пошуку Н. Сафонові (Сафронова, 2006).

За результатами джерелознавчого аналізу з'ясовано, що попри значну чисельність наукових доробків, недостатньо вивчено внесок Т. Лубенця в розроблення розвивальних середовищ для дітей, що становить інтерес як на науковому, так і на практичному рівнях в умовах розбудови Нової української школи. Продуктивні здобутки педагога можуть бути адаптовані в сучасний освітній простір України.

Мета статті – за результатами історико-генетичного аналізу з'ясувати та висвітлити продуктивний педагогічний досвід Тимофія Лубенця щодо створення та функціонування розвивальних середовищ для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, що може бути корисним нині для поступу освіти.

Виклад основного матеріалу. Суспільно-політичні й економічні зміни, що відбувались на теренах України на початку 20-х рр. ХХ ст., зумовлювали як часткові, так і системні зрушення в галузі освіти. У контексті цих змін учителі опинялися в ситуації прийняття нової педагогіки, адже часто змінювались цілі та завдання навчання і виховання учнів, насамперед початкових шкіл, що мали забезпечити елементарну грамотність дітей і вберегти їх від негативного впливу того-

часного соціального середовища. Досить складною була ситуація з дошкільним вихованням дітей з огляду на брак дитячих садків. Тому на часі було залучення дітей до навчання в початковій школі, що мала надолужити недоотримане дітьми в дошкільному дитинстві в царині виховання та соціалізації й забезпечити умови для їх навчання грамоти, лічби, основ природи. З огляду на це зауважимо, що різноманітні методичні посібники й підручники з керівництва для вчителів початкових шкіл були популярні серед учительського загалу. У когорті тогочасних учителів, які творили нову школу радянського зразка в українських реаліях, чільне місце належить Тимофію Лубенцю. Великий обсяг робіт педагог присвятив розкриттю актуальних проблем навчання і виховання дітей та молоді, зокрема проведенню занять для дітей рідною мовою. Нині, як сто років тому, життєво важливими є питання щодо навчання дітей рідною мовою, оскільки воно сприяє усвідомленню своєї культурної ідентичності. Окрім проблем дитячої грамотності, частина його праць були присвячені поширенню освіти серед дорослих.

У роки вчительської діяльності Т. Лубенець опублікував низку методичних посібників (напр.: «О наказаніях в детском возрасте» (1909 р.), «О наглядном преподавании» (1911 р.), «Об игрушках» (1909 р.), «Методика арифметики» (1891 р.)) і підручників для учнів початкових шкіл із читання, письма й арифметики (напр.: «Общепольный задачник» (1876 р.), «Родная Нива. Задачи для самостоятельных письменных упражнений» (1890 р.), «Письменные самостоятельные работы в начальной школе» (1901 р.)). Також заслуговує на увагу його ґрунтовна праця «Педагогічні бесіди» (1913 р.). У ній міститься тридцять дві бесіди, адресовані вчителям, про актуальні проблеми початкової освіти того часу. Так, наскрізними ідеями, що висвітлені в цій книзі, є різні підходи до навчання, виховання та розвитку дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, створення для них розвивальних середовищ. Аналіз матеріалів, висвітлених у зазначеній вище праці, зокрема змісту вступної бесіди до народних учителів, свідчить про позицію автора щодо визнання за педагогами їхньої провідної ролі у становленні особистості учня, спроможності сприяти підвищенню культури українського суспільства та визначати його розвиток (Лубенець, 1913: 13–20). У цьому міркуванні Т. Лубенця закладені прогностичні ідеї щодо випереджувального характеру освіти та її впливу на поступ суспільства загалом.

Тяглість педагогічних ідей Т. Лубенця пояснюється його багатогранним досвідом педагогіч-

ної праці в імперську добу та роки національно-визвольних змагань, зокрема в Українській Народній Республіці. Зауважимо, що у змісті діяльності народної школи значне місце відводилось морально-релігійному та патріотичному вихованню дітей. Реалізація вищезазначених напрямів у розвивальному середовищі народних шкіл мала досить регламентований характер, а вчитель мав створювати для вихованців розвивальне середовище, що позитивно впливало на їхній моральний розвиток і формування патріотичних почуттів (Лубенець, 1913: 13–14). Варто зазначити, що Тимофій Лубенець наприкінці імперської доби досить активно підтримував ідею своєї дружини Наталі щодо необхідності створення дитячих садків для підготовки дітей до навчання у школі. У своїх роботах він проводив паралель між вихованцями, які відвідували дитячий садок, і тими, хто відразу вступив до школи, та характеризував відмінності між цими групами дітей, а саме: діти, які не відвідували дитячий садок, не мали уявлення про елементарні поняття та дуже важко осмислювали інформацію. Тому, на думку Т. Лубенця, важлива підготовча робота з тими дітьми, які не відвідували дошкільні установи (Особиста справа Т. Лубенця, 1919: 32).

З огляду на це, особливе місце в навчанні, вихованні і розвитку дітей дошкільного віку відводиться іграшкам. Зокрема, у четвертій бесіді Т. Лубенець широко розкриває питання ролі іграшок для розвитку дитини. Педагог аргументує, що в розвивальному середовищі для дітей значну роль відіграє іграшка, завдяки якій дитина навчається сприймати навколишній світ і реалізувати особистий вроджений потенціал.

Варто зауважити, що у своїй роботі педагог спирається на спостереження представників тогочасної експериментальної педагогіки. У руслі завдань розбудови Нової української школи становить інтерес педагогічна позиція Т. Лубенця щодо періодизації розвитку пізнавального інтересу в дітей дошкільного і молодшого шкільного віку – період немовляти, раннього дитинства, дошкільного і молодшого шкільного віку. Перший етап характеризується суто інтересом до відчуття – від народження до 2-х років, на цьому етапі дитина сприймає всі предмети через органи чуття: дотик, зір, слух, смак тощо. На другому етапі, від 2-х до 7 років, дитина проявляє суб'єктивний інтерес, що передбачає розвиток уяви, використовуючи в іграх предмети-замінники. Третій етап (7–8 років) відрізняється від попередніх об'єктивним інтересом, яскравим прикладом якого є усвідомлення дитиною реального призначення того чи іншого

предмета, який є в її оточенні. Також на цьому етапі переважає активний розвиток потреби у спілкуванні, діти шукають друзів, які можуть розділяти їхні ігрові інтереси. На четвертому етапі (від 9 до 10 років) переважає стійкий інтерес дитини до розширення знань про навколишнє середовище й особливості функціонування систем рослинного і тваринного світу. П'ятий етап (від 10 років до підліткового віку), на думку Т. Лубенця, характеризується в дітей зростанням логічного інтересу, що визначається перехідним щаблем від дитячого до дорослого життя. На цьому етапі дитині стає цікавою духовна першооснова предметів і явищ. Цей період також характеризується активним розвитком естетичних почуттів, любові до навчання, релігійних і патріотичних почуттів тощо (Лубенець, 1913: 65–67).

У руслі проблематики розбудови розвивальних середовищ для дітей у Новій українській школі значущими є педагогічні міркування щодо ролі гри в навчанні та вихованні дітей, оскільки ігрова діяльність важлива в житті дитини. На думку Тимофія Григоровича, гра в житті дитини виступає засобом для її всебічного розвитку, тому є доцільним його твердження про те, що «дитина, граючи, живе і, живучи, грає» (Лубенець, 1913: 70).

Тимофій Лубенець висвітлював окремі аспекти впливу соціального середовища на розвиток дитини. Так, на переконання педагога, це середовище було своєрідним дитячим клубом, де діти перебували з ранку до вечора. Для ігор діти використовували різні предмети-замінники (палиці, камінці, шматочки скла, мотузки тощо), м'ячі, іграшкові вітряки й млини, глиняні коники (Лубенець, 1913: 71). Окрім ігор, у природному довкіллі діти самостійно спостерігали за рослинами, домашніми і дикими тваринами, комахами, птахами, природними явищами. Але часто такий вид діяльності дітей перетворювався на жорстоку поведінку. Зокрема на це вказують вирвані рослини, зламані гілки дерев і кущів, розбиті пташині гнізда й знущання над тваринами. Тому Тимофій Григорович звертав увагу на те, що для будь-якої дитячої діяльності необхідне розумне педагогічне керівництво дорослого (Лубенець, 1913: 72).

Окрім того, педагог дещо неоднозначно висловлював міркування щодо класичних іграшок для дітей. Він обґрунтовував, що брязкальця насправді не несуть у собі нічого корисного: «Замість тихої мелодії, ми даємо дитині різкі, огидні, дикі звуки, а замість художнього поєднання кольорів – яскраві, грубі фарби» (Лубенець, 1913: 73).

Також у педагога було особливе ставлення до ляльок. Він говорив, що лялька уособлює лише

естетично привабливий вигляд, який орієнтує дитину лише на її заклопотаність зовнішністю (Лубенець, 1913: 74).

Варто зауважити, що в означених хронологічних межах у педагогіці послуговувались поділом іграшок на саморобні (кустарні) та фабричні. Також заслуговує на увагу класифікація іграшок за порами року (зимові і літні). Зимові іграшки розраховані на ігри у приміщенні, а літні – на подвір'ї. Також іграшки поділялися за гендерною приналежністю – для хлопців (рушниця, іграшковий кінь, фігурки військових) та дівчат (ляльки, імітація предметів домашнього вжитку). З огляду на зазначені вище класифікації, Т. Лубенець виокремлює іграшки, що мають бути в розвивальному середовищі початкової школи, а саме: наслідувальні, побутові, для фізичного розвитку і навчальні.

Отже, за результатами вивчення класифікації дитячих іграшок, розробленої Т. Лубенцем, можемо зробити висновок, що розвивальне середовище для дітей має створюватися з урахуванням гендерної приналежності дітей та їхніх інтересів. Провідна ідея полягає у визнанні іграшки як засобу реалізації виховної та навчальної мети, а також доступності, безпечності, відповідності віку дитини. Актуальність означеної ідеї є безперечною в контексті організації освітнього процесу в Новій українській школі.

Зважаючи на роль дитячого садка у формуванні фізичної, психічної, діяльнісної готовності дитини до навчання у школі, варто переосмислити сутність наступності дитячих садків і шкіл на прикладі особливостей функціонування трудових шкіл України (1919–1924 рр.).

На початку 30-х рр. ХХ ст. в тогочасній Україні, що входила до складу радянської держави, була спроба розбудови власної системи шкільної освіти. З огляду на перші спроби українізації, у програму шкіл уведено низку обов'язкових предметів, як-от: географія, історія рідного краю, батьківщинознавство, українська мова та література. Також проводилася активна робота щодо культурного збагачення учнів у процесі вивчення спадщини українського народу. Із цією метою проводили екскурсії визначними українськими пам'ятками, відкривали бібліотеки з українською літературою тощо.

Вивчення особливостей діяльності дослідної трудової школи в Пущі-Водиці дає змогу систематизувати теоретико-практичний доробок Т. Лубенця під час перебування його на посаді директора цього закладу освіти (1919–1924 рр.).

У руслі проєктного підходу, що домінував в ці роки в українському шкільництві, Т. Лубе-

нець долучився до створення дослідних шкіл для дітей молодшого шкільного віку. Педагог був розробником проєкту дослідних шкіл в Україні, він обґрунтував мету діяльності таких шкіл, охарактеризував завдання та принципи роботи. Чітка аргументація допомогла Т. Лубенцю реалізувати власні ідеї і напрацювання у практичній площині. Так, дослідна школа в Пущі-Водиці почала функціонувати на місці тогочасної київської міської початкової школи № 4, а директором цієї школи (1919–1924 рр.) було призначено Тимофія Лубенця (Особиста справа Т. Г. Лубенця, 1919: 16).

Метою діяльності дослідної трудової школи в Пущі-Водиці визначено формування творчої особистості через індивідуальний і особистісно орієнтований підхід до дітей, орієнтація на творчі задатки і здібності кожного вихованця для забезпечення їхнього всебічного розвитку. Зокрема, з огляду на провідну роль у тогочасних школах трудового підґрунтя й навчання через працю, у дослідній трудовій школі ці ідеї мали своє продовження. Основне завдання дослідної трудової школи, на думку педагога, полягало в перевірці існуючих у ті роки засобів навчання і виховання та розробленні нових педагогічних і психологічних методів роботи з вихованцями для функціонування «початкової школи, яка б відповідала життю, настрою душі і природі учнів» (Особиста справа Т. Г. Лубенця, 1919: 16). Означена думка слухна і натепер.

Також заслуговують на увагу ідеї Тимофія Григоровича про єдність шкільного навчання із життям і працею. Тому кожен виховний вплив має ґрунтуватися не лише на природі дитини, а й «на сучасному житті дитини та її оточенні» (Особиста справа Т. Г. Лубенця, 1919: 33). У цих поглядах Т. Лубенця безпосередньо простежуємо врахування ролі розвивального середовища для зростання дитини в молодшому шкільному віці, а школа розглядається в безпосередньому зв'язку із життям. Сучасними є судження педагога про те, що школа має на меті створити всі умови для виховання, навчання і розвитку гідних громадян держави (Особиста справа Т. Г. Лубенця, 1919: 33).

Вражає суголосність ідеї Т. Лубенця щодо створення дослідних трудових шкіл сучасним західноєвропейським і українським практикам. Такі школи необхідно створювати на околицях міст і сіл, де діти матимуть змогу увійти у природне середовище. Зокрема, на його думку, природа має бути тісно пов'язана з усіма сферами життя дітей, їхнім навчанням, вихованням і розвитком.

Організаційні умови визначали таке: у школі могли навчатися діти від семирічного віку.

Навчання в сумісних класах без гендерного розподілу. А наповненість становила до 25 осіб. Та, як наголошував педагог, чим менша кількість вихованців на одного вчителя, тим вищий виховний потенціал буде реалізовано. Вивчення особистих спогадів Т. Лубенця, що зберігаються у фондах, дає підстави вважати, що в 1919 р. у структурі дослідної трудової школи в Пущі-Водиці функціонувало два відділи: український і російський. Причиною відкриття двох відділів було бажання батьків, щоб їхні діти навчалися українською або російською мовою. В обох відділах навчалися 68 вихованців (в українському відділі навчалися діти з найближчих сіл, а в російському – діти з околиці Києва) (Особиста справа Т. Г. Лубенця, 1919: 37).

Приміщення дослідної трудової школи в Пущі-Водиці складалося із двох класних кімнат, бібліотеки і майстерні. Окрім того, варто згадати про прибудинкову територію, на якій розміщувалась будівля школи. Вона мала вихід у сад і город для реалізації природної потреби вихованців щодо єдності із природним середовищем.

Уроки в дослідній трудовій школі проводилися у формі так званих «лекцій», що було поширеним явищем у тогочасних педагогічних практиках. Кожна «лекція» тривала 45 хвилин, хоча деякі лекції могли тривати більше двох годин. Такі довготривалі лекції завжди відбувалися за ініціативи самих дітей, відповідно до їхніх інтересів. Наприклад, лекції про явища природи викликають неабиякий інтерес у дітей, які намагалися більше дізнатися про рослинний і тваринний світ. Зокрема, як наголошував Тимофій Лубенець, учитель для дитини насамперед повинен бути другом і наставником, а вже потім учителем і дорослим, адже, на переконання педагога, дитина має бути в центрі освітнього впливу. Тому Т. Лубенець намагався створити в дослідній трудовій школі таке розвивальне середовище, яке сприятиме успішному розвитку особистості кожного вихованця й реалізації їхнього творчого потенціалу (Особиста справа Т. Г. Лубенця, 1919: 16). У навчальному плані діяльності цієї школи було передбачено викладання художньо-трудового циклу предметів – співи, малювання, ліплення (із глини), ручна праця (вироби з паперу, картону, дерева, льону, бавовни, скла, металу тощо) (Лубенець, 1919: 25). Окрім того, на кожному уроці простежувалося впровадження трудового методу, з огляду на пріоритетність в ті роки «навчання у праці» (Лубенець, 1919: 25). Також у дослідній трудовій школі проводилися різні екскурсії, спостереження, дослідні збір природних матеріалів для використання на уроках із ручної праці з метою формування

в дітей знань про навколишнє середовище та їхніх дослідницьких умінь.

Метою діяльності педагогів, що працювали в дослідній школі того часу, було впровадження нових, раніше не відомих засобів і методів навчання, виховання і розвитку учнів на уроках. Особливо цікавим є досвід Тимофія Григоровича щодо навчання учнів грамоті, де він описує різні підходи до вивчення дітьми літер, а згодом і читання вголос. За його переконаннями, щоб діти вдало засвоїли читання, спершу їм необхідно вивчити всі літери абетки, їх зображення та звук, а потім давати коротенькі тексти для читання, поступово збільшувати кількість символів у тексті. Також педагог акцентує увагу на підборі близьких для дитини текстів для читання. Тобто в текстах для читання мають бути знайомі слова, притаманні дитячому мовленню (Лубенец, 1919: 42–43). Окрім того, педагог звертав увагу на читання дітям казок із повторюванням слів. На його переконання, читання казок у ролях підтримує в дітей стійкий інтерес і бажання наслідування дорослого (Лубенец, 1919: 38). Але наслідування вчителя має бути дозованим, не зводиться лише до механічного відтворення прочитаного, зважаючи на психологічні особливості дитини.

Висновки. За результатами студіювання ідей Тимофія Лубенця щодо розвивальних середовищ та їхнього впливу на розвиток вихованців можна зробити висновок, що середовище відіграє вагомий роль у навчанні і вихованні дітей дошкільного й молодшого шкільного віку. Так, ідеї Тимофія Григоровича Лубенця щодо створення розвивального середовища дослідної трудової школи на засадах діяльнісного підходу, розширення його екскурсіями, спо-

стереженнями, дослідями, цільовими прогулянками зі збором природних матеріалів нині є актуальними, сприятимуть всебічному розвитку дитини, формуванню стійкого інтересу до навчання та любові до природи. Тому розвивальне середовище школи має реалізуватися в єдності із предметами, які оточують дитину, живою природою, реальним життям, а навчальний матеріал має прямо відповідати інтересам і здібностям вихованців.

Педагогічні ідеї Тимофія Григоровича суголосні з положеннями концепції Нової української школи щодо створення сучасного освітнього середовища і відкритого навчального простору для реалізації творчих нахилів дитини, єдності її із природним середовищем. Так, доробок Т. Лубенця щодо створення розвивального середовища для дітей дошкільного віку з урахуванням інтересів, віку, статі дітей, особливостей підбору іграшок для розвивального середовища є актуальним для сучасної педагогічної теорії і практики. Не втрачають своєї цінності погляди педагога щодо впливу соціального середовища на виховання дитини дошкільного та молодшого шкільного віку та значення педагогічного керівництва дорослого.

Отже, продуктивні ідеї Тимофія Лубенця можуть бути предметом подальших наукових пошуків, а висвітлені положення не вичерпують усіх аспектів означеної проблеми щодо створення розвивальних середовищ для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Можуть бути цікавими і корисними для практики наукові розвідки із проблем підготовки педагогів до моделювання освітніх середовищ у закладах загальної середньої освіти різних структур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антипін Є. Ідеї дитиноцентризму в педагогічних поглядах Тимофія Лубенця. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 2. С. 79–85.
2. Венгловська О. Педагогічне просвітництво Тимофія Лубенця (кінець XIX – перша третина XX ст.). *Освітло-логічний дискурс* : електронне наукове фахове видання. 2015. № 2. С. 12–22.
3. Концепція Нової української школи (2016). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/pova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 10.05.2020).
4. Куліш, Т. Організаційно-педагогічна діяльність подружжя Лубенців у Київській дослідній трудовій школі № 4. *Педагогіка і психологія*. 2008. № № 3–4. С. 180–188.
5. Лисенко І. Внесок Т. Г. Лубенця у розвиток початкової освіти на Чернігівщині кінця XIX – початку XX ст. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету*. 2008. Вип. 56. С. 84–88.
6. Лубенец Т. Дневник опытной школы в Пуше-Водице, нач. 1-го ноября 1919 года. Киев : Тип. Т-ва Кушнарев и К., 1919. С. 25–44.
7. Лубенец Т. Об игрушках : доклад, прочитанный в Киевском обществе народных детских садов. Киев : Изд. Киевского общества народных детских садов ; Лито-тип. Товарищества И. Н. Кушнерев и К., 1909. 16 с.
8. Лубенец Т. Общепольный задачник : пособие при повторении целых чисел, заключающее в себе задачи из различных отраслей знания. Чернигов : Изд. П. Н. Солонины, 1876. 46 с.
9. Лубенец Т. Родная Нива. Задачи для самостоятельных письменных упражнений : пособие при изучении русского языка в начальных училищах. Ч. 1. 3-е изд., измен. Киев : Изд. книгопродавца-издателя Ф. А. Иогансона ; Тип. И. И. Чоколова, 1890. 66 с.

10. Лубенец Т. Письменные самостоятельные работы в начальной школе : пособие при преподавании грамматики. Год второй. Книжка для учащихся. Санкт-Петербург : Изд. книжного магазина П. В. Луковникова ; Тип. Т-ва «Общественная Польза», 1901. 29 с.
11. Лубенец Т. О наглядном преподавании. Киев : Тип. Т-ва И. Н. Кушнерев и К., 1911. 26 с.
12. Лубенец Т. Методика арифметики : руководство к «Сборнику арифметических задач» Т. Лубенца. 2-е изд., измен. Санкт-Петербург : изд. Ф. Павленкова ; Тип. Т-ва «Общественная Польза», 1891. 66 с.
13. Лубенец Т. О наказаниях в детском возрасте. Киев : Изд. Киевского общества народных детских садов ; Тип. Т-ва И. Н. Кушнерев и К., 1909. 20 с.
14. Лубенец Т. Педагогические беседы. 2-е изд., доп. и перераб. Санкт-Петербург : Изд. книжного магазина П. В. Луковникова ; Книгопечатня Шмидт, 1913. 578 с.
15. Справа 81. 2801-ДІ-108. Особиста справа Т. Г. Лубенця (рукопис) // Педагогічний музей України. С. 16–38.
16. Сафонова Н. Інноваційна науково-педагогічна думка Т. Г. Лубенця. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету* : збірник наукових праць. Одеса, 2006. С. 82–88.

REFERENCES

1. Antypin Ye. Idei dytynotsentryzmu v pedahohichnykh pohliadakh Tymofii Lubentsia [Ideas of child-centeredness in the pedagogical views of Tymofiy Lubenets]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, (2), 2015, pp. 79–85 [in Ukrainian].
2. Venhlovska O. Pedahohichne prosvitnytstvo Tymofii Lubentsia (kinets XIX – persha tretyna XX stolittia) [Pedagogical education of Tymofiy Lubents (end of the XIX – first third of the XX century)]. *Osvitlohichnyi dyskurs : elektronne naukove fakhove vydannia*, (2), 2015, pp. 12–22 [in Ukrainian].
3. Kontsepsiia Novoi ukrainskoi shkoly (2016) [Concept of the New Ukrainian School (2016)] [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> – Nazva z ekranu (10.05.2020) [in Ukrainian].
4. Kulish T. Orhanizatsiino-pedahohichna diialnist podruzzhzia Lubentsiv u Kyivskii doslidnii trudovii shkoli № 4 [Organizational and pedagogical activities of the Lubentsy couple in the Kyiv Research Labor School № 4]. *Pedahohika i psykholohiia*, (3–4), 2008, pp. 180–188 [in Ukrainian].
5. Lysenko I. Vnesok T. H. Lubentsia u rozvytok pochatkovoї osvity na Chernihivshchyni kintsia XIX – pochatku XX stolittia [The contribution of TG Lubents in the development of primary education in Chernihiv region in the late XIX – early XX centuries]. *Visnyk Chernihivskoho derzh. ped. un-tu. Chernihiv, Vyp. 56*, 2008, pp. 84–88 [in Ukrainian].
6. Lubenets T. Dnevnik opytnoy shkoly v Pushche-Voditse [Diary of an experimental school in Pushcha-Voditsa]. *Nach. 1-go noyabrya 1919 goda. K. : Tip. T-va Kushnarev i K*, 1919, pp. 25–44 [in Russian].
7. Lubenets T. Ob igrushkakh: doklad, pročitanny v Kievskom obshchestve narodnykh detskikh sadov [On toys: a report read at the Kiev Society of Folk Kindergartens. Kiev : Publ.]. Kiev : Izd. Kievskogo obshchestva narodnykh detskikh sadov, (Lito-tip. Tovarishchestva I. N. Kushnerev i K), 1909, 16 p. [in Russian].
8. Lubenets T. Obshchepoleznyy zadachnik : Posobie pri povtoreнии tselykh chisel zaklyuchayushchee v sebe zadachi iz razlichnykh otrasley znaniya [General Useful Tutorial : A guide for repeating integers embodying tasks from various branches of knowledge.]. Chernigov : Izd. P. N. Soloniny, 1876, 46 p. [in Russian].
9. Lubenets T. Rodnaya Niva. Zadachi dlya samostoyatelnykh pismennykh uprazhneniy : Posobie pri izuchenii russkogo yazyka v nachalnykh uchilishchakh [Native Niva. Tasks for independent written exercises : A manual for the study of the Russian language in primary schools]. Ch. 1. Izd. 3-e, izmenennoe. Kiev : Izd. Knigoprodavtsa-izdatelya F. A. Iogansona, (Tip. I. I. Chokolova), 1890, 66 p. [in Russian].
10. Lubenets T. Pismennye samostoyatelnye raboty v nachalnoy shkole : Posobie pri prepodavanii grammatiki [Written independent work in elementary school : A manual for teaching grammar]. *God vtoroy. Knizhka dlya uchashchikhsya. Sankt-Peterburg : Izd. knizhnogo magazina P. V. Lukovnikova, (Tip. T-va “Obshchestvennaya Polza”)*, 1901, 29 p. [in Russian].
11. Lubenets T. O naglyadnom prepodavanii [About visual teaching]. Kiev : Tip. T-va I. N. Kushnerev i K, 1911, 26 p. [in Russian].
12. Lubenets T. Metodika arifmetiki: rukovodstvo k “Sborniku arifmeticheskikh zadach” T. Lubentsa [Methodology of arithmetic: a guide to the “Collection of arithmetic problems” T. Lubentsa]. Izd. 2-e, izmenennoe. Sankt-Peterburg : izd. F. Pavlenkova. (Tip. T-va “Obshchestvennaya Polza”) 1891, 66 p. [in Russian].
13. Lubenets T. O nakazaniyakh v detskom vzdaste [About punishments in children’s reward]. Kiev : Izd. Kievskogo obshchestva narodnykh detskikh sadov, (Tip. T-va I. N. Kushnerev i K), 1909, 20 p. [in Russian].
14. Lubenets T. Pedagogicheskie besedy [Pedagogical conversations] (2-e izd. dop. i pererab.) SPb. : Izd. knizhnogo magazina P. V. Lukovnikova (Knigopечатnya Shmidt), 1913, 578 p. [in Russian].
15. Pedahohichnyi muzei Ukrainy. Sprava 81. 2801-DI-108. Osobysta справа T. H. Lubentsia. [Pedahohichnyi muzei Ukrainy. Sprava 81. 2801-DI-108. Osobysta справа T. H. Lubentsia] (rukopys), pp.16–38 [in Ukrainian].
16. Safonova N. Innovatsiina nauково-pedahohichna dumka T. H. Lubentsia [Innovative scientific and pedagogical thought of T. G. Lubents]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrainskoho derzh. ped. un-tu : zb. nauk. prats.* Odessa, 2006, pp. 82–88. [in Ukrainian].